

ALGIS KALĖDA

Poetikos transformacijos ir jų kontekstai: įvadas į Kornelijus Platelio meninį pasaulį

Anotacija: Dabartinės lietuvių poezijos plėtros sąskambiuose nekvestionuojamai išsiskiria originalios Kornelijaus Platelio variacijos, kurios nuo pat jo debiutinio rinkinio *Žodžiai ir dienos* (1980) ėmė esmingai plėsti poetinės raiškos sampratą. Šiame straipsnyje keliamas tikslas – apibūdinti bei analizuoti pirmąjį poeto kūrybos etapą (kūrinius, pasirodžiusius maždaug iki 1990 m.), kurie didžia dalimi formavo ir sąlygojo vėlesnių meninių ištarmių slinktis. Daugiausia bus remiamasi pirmosiomis jo knygomis, kurios, kiek pagedaguotos, sudėtos į rinktinę *Prakalbos upei* (1995). Nėra abejonų, kad per tris sūkuringus dešimtmečius besidriekiančio paieškų, atradimų ir praradimų baro neįmanoma viename rašinyje išsamiau aptarti, juoba išgildinti. Diachroniniai literatūrinių tekstų funkcionavimo pokyčiai, juos supančios socialinio vyksmo prielaidos jau daug kam dvelkia istorine atmintimi, tad norint juos adekvačiau suvokti derėtų naudotis įvairesnėmis metodologinėmis procedūromis. Todėl čia reikia tenkintis fragmentiškumu ir iškelti tikrai kelis aspektus, regos rakursus bei poetikos modelius, parodančius, kokiuose kontekstuose formavosi šiuolaikinė lietuvių poezija, tariant tiksliau – jos individualumo pavidalai. Straipsnyje aptariamos bendresnės aplinkybės, kuriomis skleidėsi originalios Platelio pasiūlos. Taip pat kiek nuodugniau analizuojami atskiri poetiniai kūriniai, parodantys novatoriškus autoriaus siekinius transformuoti žodžio meno sampratą ir reformuluoti kultūrinius archetipus. Centriniai aptariami klausimai – modernistinių tendencijų tęsimas, sovietinės tikrovės groteskinis vaizdas, novatoriškas tradicinės topikos interpretavimas, erotinių motyvų reformulavimai, antikinės mitologijos parafrazės, diskurso struktūros pokyčiai. Originalias semantikos konfiguracijas Platelio eilėraščiuose nulemia siekimas pajusti bei menine kalba aprašyti esminguosius žmogaus būties, kultūros tradicijų, atskiro individo egzistencijos parametrus.

Raktažodžiai: šiuolaikinės lietuvių poezijos kontekstai, Kornelijus Platelis, poetika, topika, mitologija, erotiniai motyvai.

Įvadas į pradžios kontekstus

Kiek nutolusiu akipločiu žvelgiant į *dabartines* lietuvių poezijos slinktis, kitaip išrodo tai, kas vyko prieš dešimtmečius, ir tai, kas iš šiandienos mozaikinio atvaizdo glūdėjo jau tada. Iš tokios imituotos laiko perspektyvos – neabejotinai ją papildant ir išplečiant kai kuriomis to vyksmo patirtimis – ir norėtusi pažvelgti į Kornelijaus Platelio kūrybą, tiksliau pasakius, į jau užpildytus jos formavimosi tarpsnius, turėjusius nemažos, kaip dabar atrodo, reikšmės vėlesniems metams. Tiek žvelgiant į jo paties atliktus / atliekamus darbus, tiek matant susiklosčiusią / besiklostančią plačiąją mūsų meninio žodžio panoramą. Nėra abejonių, kad pradžioje jo kūrybinius impulsus lydėjo teorinis reflektavimas apie poezijos genetinius *kodus*, esmę, skirtį, prigimtį, galimybes. Savivokos aktai, siekimas perprasti esencinius žodžio meno ypatumus ir išgliaudyti individualaus savitumo prielaidas šiam poetui, man regis, buvo svarbūs kaip niekam kitam.

Poezija sukuriama iš žodžių, kurie savo ruožtu žymi mus supančio pasaulio daiktus bei reiškinius. Šia prasme poezija yra trečiaeilis produktas, išskentęs dvi transformacijas ir be galo nutolęs nuo pirmapradės jėgos bei formos. [...] Noras dainuoti giminingas jėgai, noras išsakyti – formai, o jie abu išaugina pažinimo medį, kur jutiminė teksto pusė laiko intelektualiąją kaip mitinis medis žaltį, gundantį ragauti uždrausto vaisiaus. Poezija tarytum svyruoja tarp jutimiškumo ir intelektualumo,

– rašė Platelis dar 1983 m.¹

Literatūros menas jam visų pirma yra, pasakyčiau, būtį įvardiję transformuoti ir naują prasmę („papildomą intelektualinį turinį“) įgavę žodžiai; nors jie jau nutolę nuo savo pirmapradžių formų, bet vis gręžiojasi į savo ankstesnius pavidalus ir atliepia epistemologinius kūrėjo siekinius. Antra vertus, meninė kūryba yra sinkretinis estetinių išbandymų laukas, kuriame siekiama nors per *nušvitimus*, epifanijas įveikti individualios percepcijos ribas. Poeziją tarsi valdo individo saviraiškos potroškiai, bet taip pat – nuo amžių išsikristalizavusios konvencijos, vaizdavimo paradigmos, sukuriančios bent iliuzines tikimybes, kad pavyks sustabdyti išsprūstančius jutiminius įspūdžius. Kaip pabrėžiama tame pa-

1 Kornelijus Platelis, „Poetiškąs ruduo Druskininkuose“, in: Kornelijus Platelis, *Ir mes praeina-me*, Vilnius: Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 2011, p. 10–11.

čiame rašinyje, „poezija – žodžių menas, niekaip negalintis įsibrauti į šį padūmavusį, kažkokio švelnumo kupiną orą. [...] Poeto širdyje nuolat grumiasi du potraukiai: noras dainuoti ir noras išsakyti. Poetinis tekstas – tai vienkartinis šių dviejų potraukių harmonijos pavyzdys, jų *sąveikos* [paryškinta mano – AK] rezultatas, neturintis pastovios formulės. Turbūt, atskirai paėmus, potraukis dainuoti sietinas su muzika, noras išsakyti – su filosofija“².

Šis straipsnis, alsuojantis jaunatvišku maksimalizmu, aiškėmis savivokos nuostatomis, bet drauge ir programiniais postulatais, buvo paskelbtas periodikoje, o praėjus kone trims dešimtmečiams pakartotas naujausioje autoriaus esistikos knygoje. Tai nekvestionuojamai liudija apie jo prisirišimą prie senokai sau suformuluotų teorinių prielaidų bei estetinių nuojautų. Ar greičiau – prie klausimų, mįslių, svarstymų, lydinčių *vaizdijantį* žmogų visoje jo ontogenezės raidoje. Apskritai teorinėse Platelio refleksijose ir teiginiuose, formuluojamuose daugelyje rašinių bei pasisakymų, ataidi žymiųjų XX amžiaus intelektualų, rusų formalistų, struktūralistų, lingvistų ir filosofų, koncepcijų atbalsiai. Žinoma, jie yra selektyviai traktuojami, persijoti per individualią interpretacijų rėtį, bet visada sukasi apie pamatinius ontologinius dalykus. Regis, poetas kartu su Romanu Jakobsonu buvo svarstęs poezijos, kaip „išprievartautos kalbos“, „poetinės funkcijos ekvivalentiškumo“ problemas, sėmęsis iš Ludwigo Wittgensteino minčių apie kalbos ir pasaulio ribas („Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt“), klausęsis Martino Heideggerio samprotavimų apie mįslingąją „Būties vietą čia“ (*Dasein*), girdėjęs Algirdo Juliaus Greimo aiškinių apie prasmę ir ženklus (beje, pastarojo šviesuolio urną poetas su Kęstučiu Nastopka nešė 1992 m.)

Intelektinį ir kūrybinį tęstinumą galima atpažinti ir Platelio poezijoje: nuo pat pirmųjų rinkinių iki naujausių knygų jis varijuoja savo pasirinktas ir nuolat šlifuojamas poetikos raiškos formas, įvairiais lygmenimis interpretuoja topikos repertuarą, operuoja tam tikrais sinkretiško diskurso modeliais. Ši tąsa nevadintina kartojimusi ar bėgimu tais pačiais takais, o veikiau tam tikru pastovumu, stabilumu ir ištikimybe. Panašias atpažinimo mintis formulavo Viktorija Daujotytė recenzuodama lig tol naujausią poeto rinkinį *Karstiniai reiškiniai* (2010). Prisiminusi pirmąją jo knygą, klausdama svarstė: „Kas išliko, kas ir keisdamasis tęsiasi? Galbūt esminė šio poeto nuostata, savitai išsakyta metaforiniu trečios

2 *Ibid.*, p. 9.

knygos pavadinimu – ‚Pinklės vėjui‘ (1987). Visos kalbos struktūros kuriamos kaip *pinklės vėjui*; sugauti, sulaikyti, suspėti pamatyti, išgirsti, suprasti. Prasmė išsprūsta, bet tą akimirką, kai sąmonė pajunta *sprūdimą*, pajunta ir tai, kad sprūsta akimirkos tikrumas, nušvitimas, kažko suvokimas – bent trumpam.³

O vis dėlto... ar galima / kaip galima įvardyti, identifikuoti Platelio kūrinis chronologiniame ir tipologiniame kontekste? Mėginimai įtalpinti juos į kokius nors griežtesnius rėmus atrodytų mažų mažiausiai rizikingi, juo labiau, kai autorius – tavo amžininkas. Todėl verčiau derėtų pasikliauti *topografiniais* apibūdinimais, funkcionuojančiais mokslinėje akademinėje erdvėje ir suformuluotais patikimų bei autoritetingų literatūrologų. Taip pat šiuo atžvilgiu iškalbingi ir išraiškūs paties autoriaus pasisakymai, kuriuose galima aptikti autocharakteristinės ženkly, rodančių conceptualius ir socialinius kontekstus. Žvilgtelkime į tai.

Pateikdamas glaustą pirmųjų Platelio poezijos rinkinių analizę, Vytautas Kubilius išgliaudė, mano manymu, keletą svarbių jo kūrybos paradigminių ypatumų, pasireiškiančių (galbūt jau kitokiais pavidalais bei kitais lygmenimis) ir vėliau. Įžvalgus poezijos diagnostikas akcentavo ypatingą autoriaus santykį su tam tikru nusistovėjusiu poetikos repertuaru, tuometiniu literatūriniu kontekstu, iškėlė vienas kitą kvestionuojančius lyrinio subjekto siekinius bei nurodė vidines priešpriešas siekiant suvienyti heterogenines ontologines dimensijas. Poeto kūrinuose

mokslo ir technikos terminai bei kultūros reminiscencijos [...] visiškai užgožia tradicinius gamtos poetizmus, [...] o intelektualinė refleksija, ieškanti „nuogos esmės“, diktuoja kūrinio architektoniką. [...] Gyvybė jam, kaip ir G. Patackui, yra „svarbiausias poezijos Dėsnis“. Savo eilėraščių rinkiniuose *Žodžiai ir dienos* (1980), *Namai ant tilto* (1984), *Luoto kevalas* (1990) jis taip pat norėtų atsiduoti alogiškam gyvybės siautuliui, teikiančiam žodžiui „vyriškos galios“; bet pusiaukelėje jį sustabdo mirties refleksija. [...] Šiokiadieniškos realijos Platelio eilėraščiuose sumaišomos su abstrakčiomis kategorijomis (buvimo prasmė, gėrio ir blogio dirva) ieškant paradoksalių gyvenimo plotmių kaktomų kaip ir V. Bložės lyrikoje. Ji visad dramatiška: čirškia žadintuvai, gaudžia aplink mašinos, o mieguistas poetas rausiasi savy – būti ar nebūti; kas esame mes, klaidžiojantys tarp išmėtytų daiktų kaip mirusios sielos, neturintys „kur pasidėti galvas.“⁴

3 Viktorija Daujotytė, „Poetiniai mąstymai: *ertmės ir plokštumos*“, Metai, 2010, Nr. 11, p. 141.

4 Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 568–569.

Kolektyviniame veikalė *Naujausioji lietuvių literatūra* Rita Tūtlytė rašytojo kūrybą apibūdina simptomiskai ir iškalbingai pavadintame skyriuje „Intelektualioji kultūros ir sąmonės vaizdinių poezija“ kartu su Vaidoto Daunio, Edmondo Kelmicko, Rolando Rastausko, Gražinos Cieškaitės eilėrašciais. Ji teigia, kad Platelio poezijoje akivaizdžiausia „nuostata ieškoti poetinio kalbėjimo matmenų kultūros kontekstuose (nuo antikos hegzametų iki XX a. Vakarų poetų)“; kad „jam labai svarbus vaizdo estetiškumas, pasakojimo tarpiškumas“; tai yra įvairių kaukių naudojimas, skirtingų vaidmenų imitavimas⁵.

Pats Platelis apžvalginiame straipsnyje „Apie moderniąją lietuvių poeziją“ (su papildymais rašytame 1997–2008 m.) išvardija labai gausią sau neabejotinai artimų poetų kohortą – ir savo amžininkų, ir pirmtakų. Čia taip pat nusako savo kartos statusą to meto sociumo kontekste, akcentuoja jos vaidmenį transformuojant poezijos kalbą (grafiškai paryškiniu mintis, labiau praskleidžiančias autoriaus nuostatas ir, mano manymu, tinkančias apibūdinti jį patį):

Aštuntajame dešimtmetyje debiutavusieji poetai galutinai *sugriovė viešąją nuomonę, kokia turi būti eilėrašcio forma*. Tai Gražina Cieškaitė, Romas Daugirdas (1981), Juozas Erlickas, Almis Grybauskas, Antanas A. Jonynas, Donaldas Kajokas, Jonas Kalinauskas, Jurgis Kunčinas, Gintaras Patackas, Vytautas Rubavičius ir pagaliau aš pats. Tai karta, gimusi ir išaugusi sovietinės ideologijos persunktame pasaulyje, tačiau *nelaikanti jo savu, nejaučianti jam sentimentų ir įsipareigojimų*. Ypač pirmosiose šių poetų knygosė esama *nihilizmo*, paniekos visam kam ir savito, Centrinei Europai būdingo *humoro*. Tačiau *pažinimas daugelį su pasauliu sutaiko*: žmogus pastebi, jog net tokia sistema, kaip sovietinė, kad ir kokia ji būtų totalitarinė, teuzima mažą „pasaulio“ dalį ir *niekaip negali suvaržyti laisvos dvasios*. *Tad šios kartos susitaikyme esama kažkokio akademinio racionalumo*.⁶

Kaip matome, rašytojas šiame saviidentifikacijos akte akcentuoja du svarbius dalykus – poezijos formas (raiškos priemonės, kalbą, diskursą, įvaizdžius etc.) ir kūrėjų socialinę savimonę, besikeičiančią su bręstančiu pažinimu. Naujos šių parametų traktuotės bei reinterpretacijos nusidriekia pirmuosiuose poeto eilėrašciauose.

5 *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, Vilnius: Alma litera, 2003, p. 119–120.

6 Kornelijus Platelis, *Ir mes praeiname*, p. 154.

Prasmių sinkretizmas ir jų kontekstai

Eilėraštyje „Bekonas rytą“ poetas, nelyginant perversijų mėgėjas, suplaka vaizdus, kurie socrealizmo poetikoje turėtų turėti visai kitokią semantinę išraišką ir intonacinę aureolę. *Stachanovietiškų* produkcijos ir darbo entuziastiški motyvai įvelkami į ambivalentiškos retorikos rūbą ir skleidžia parodijos bei stilizacijos ištarmes:

bekonas buvo standus
 tarsį pripumpuotas oro
 raudonskruostis uodegėlė žaviai
 susukta spirale o balsas!
 ankstų saulėtą rytmetį
 virš auksinių šiaudų įsirėžiantis
 į švelnų viduržiemio rūką! o
 baltaodė ir stambiakrūtė šėrėja
 nešanti saldžiai garuojantį jovalą! šviesūs
 šeriai valiūkiškos akys baltai raudona
 skerdiena ant nikeliuoto kablo! balti
 apdarai švarus katafalkas o raudonskruostė
 virėja! o proporcingas kūnas! (PU, 14)⁷

Autorius tiesiog imituoja dekoratyvinę kalbėseną su hiperbolizuotais fasadiniais epitetais, lozungines intonacijas pabrėžia retoriniais sušukimais, nusaldintais vaizdeliais, kurie taip sugestyviai įsitvirtino Erlicko kūrinuose. Nors jame ryškėja šaižūs socialinės kritikos štrichai, tačiau ši kūrinį vargu bau galima laikyti etalonine parodija ar šaržu. Dėl dviejų priežasčių: dėl akcentuotų retorinių figūrų, primenančių antikinę tradiciją, ir dėl paties poeto kūrybos konteksto, kuriame itin svarbią vietą užima būtent stilizavimas bei suplaktos aukštosios ir buitinės leksikos jungtys. Dažname tokio pobūdžio kūrinyje nėra su žiburiu nerasi pajuokos objekto, atskaitos plotmės, kuri būtina komizmo žanrams.

Svarbiausią vietą Platelio kūryboje, be abejo, užima kanoniškos kultūros klodai, klasikos kontekstai, kuriuos jis varijuoja daugelyje eilėraščių. Tarsi savotiškas miniatiūrinis tokio vaizdavimo modelis komponuojamas išmoningame ei-

7 Cituojant Platelio poeziją daugiausia remiamasi rinktine *Prakalbos upei*, Vilnius: Vaga, 1995. Tekste pateikiama santrumpa PU ir nurodomas knygos puslapis.

lėraštyje „Mažas Kornelijaus sodas...“: Stilizuoti dekoratyviniai ornamentai, aliu-
zijos į mitines nimfas, saugančias aukso obuolius, bei amžinos požemio mirusiųjų
karalystės vaizdiniai šiame diskurse mainosi su folklorui būdingais deminutyvais
ir (dabar jau kiču dvelkiančiais) idilės, bukolikos ar elegijos atributais. Kūrinio
intonacijos bei vaizdų slinktis neabejotinai primena klasicistinės poetikos pavyz-
džius, visų pirma, žinoma, Dionizos Poškos „Mano darželį“ (parašytą apie 1810–
1811 m.), taip pat – kai kuriuos Antano Strazdo, Antano Klemento eilėraščius.

Mažas Kornelijaus sodas, mieloji,
Bet už hesperidžių sodus puikesnis.
Augalų smaragdai ir takelių smėlis
Laukia tavo žvilgsnio prisilietimo.
Obuoliai auksiniai ant šakelių kabo,
Skambčioja nuo vėjo vario lapeliai.
[...]
Čia gali išvysti daugel stebuklų:
Kario ir mergelės tuokias šešėliai,
Jaučiais artojėlis dangų vagoja,
O prie sodo vartų tau svetingai šypso
Sodo šeimininko veidas gipsinis.
Ten tavęs aš laukiu ištisus amžius
Užmaršties vainikais pasidabinęs. (PU, 12)

Ritualų kontekstai

Novatoriški 8–9-ojo dešimtmečių lietuvių poezijos pokyčiai greta su jau su-
siformavusiais meniniais variantais (*modernistų* Vytauto Bložės, Sigito Gedos,
Marcelijaus Martinaičio, Jono Juškaičio, Tomo Venclovos) pirmiausia sietini su
Platelio išvardytomis to meto debiutantų pavardėmis. Kita vertus, tarp abiejų
kartų nutįsta be galo glaudūs, giminingi ryšiai kone visuose poetinės pasaulė-
vokos matmenyse. Tačiau pabrėžtina: naujieji debiutantai nelaužo savo pirmta-
kų iškristalizuotų modelių (kaip tai darė, tarkim, Binkio bendražygiai Maironio
tradicijų atžvilgiu), o veikia juos pratęsia, interpretuoja pagal savus idiolektus.

Visos šios problematikos straipsnyje neįmanoma aptarti, tad paliesiu tik vieną giją, kurią, beje, minėjo Kubilius, – kai kurias aptariamo kūrėjo poetikos analogijas su Bložės kūryba. Prisimintina, kad Platelis šį poetą taip apibūdino: tai „puikus verlibro meistras. Jo eilėraščių ritmika nesiremia jokiais išankstinėmis schemomis, bet yra stebėtinai harmoninga, o dažniausiai tyčia užkoduota mintis nenutolsta nuo groteskiškos siur-soc-realistinės mūsų tikrovės“⁸.

Abiejų poetų giminytė sietina, žinoma, ne tik su *druskininkietiška* aplinka (žr. Platelio straipsnį „Druskininkų poetai“ eseistikos knygoje *Ir mes praeiname*) ir ne tik su Poetinio Druskininkų rudens sambūriuose ryškinamomis naujos modernybės tendencijomis. Bložė jau senokai naujai kartai imponavo poetikos *sukeistinimu* (vartojant rusų formalistų terminą), atsigręžimais į pasaulio literatūrinius ir kultūrinius kontekstus, pavyzdžiui, puikiais Konstantino Kavafio, Cezaro Vallejo vertimais, antikos ir ypač orientaliųjų motyvų naudojimu ir integravimu. Sugestyvūs Bložės kūriniai, aiškiai liudijantys jo kontestacinę laikyseną sovietinės sistemos atžvilgiu, išreikštą įspūdinguose rinkiniuose *Žemės gėlės*, 1971; *Polifonijos*, 1981; *Žmonės*, 1981, ugdė laisvą dvasią ir mąstyseną. Antai „Groteskų“ cikle įdėtas eilėraštis „Cadaver esto! (Apmirk būk lavonas!)“ traktuotinas kaip istoriosofinių refleksijų vėrinys apie tautos lemtis, supintas iš perregimų aliuzijų bei archetipinių įžvalgų:

į šulinį ateina vanduo, į medžius
grįžta vėjas, į pirkį
ramybė ir vėjas
[...]
žemė primirko lietaus
bažnyčios degėsiuose spindėjo žibintai prigesę
ne, ne tau su jais išvien, kalbėjo tau chiromantė
atimta tau žemė ir pievos ir miškas, mano proseneli iš motinos pusės
trys pakarti miestelio turgavietėj
[...]
o tu svajok apie žuvusią savo didybę ir kankinkis
nebetikėdamas savimi.⁹

8 Kornelijus Platelis, *Ir mes praeiname*, p. 153.

9 Vytautas P. Bložė, *Žmonės*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 30–32.

Tuo laikotarpiu išleistus poezijos rinkinius reikia traktuoti kaip sąsajingą kontekstą, brandinusį konceptualius Platelio sumanymus, laikyseną socrealistinių taisyklių akivaizdoje ir novatorišką poetinio diskurso raišką. Tai apibendrintai nusakyta ir literatūrologų darbuose. „*Polifonijos*, ko gero, yra programiškiausia Bložės knyga. [...] Polifonijos terminas ne tik gerai nusako poeto kūrybos pobūdį, bet ir padeda tiksliai įvardyti jos kitoniškumą socrealizmo atžvilgiu. Polifoniškas, ne vientisas, ne stabilus pasaulio vaizdas; stereo prieš mono – taip būtų galima apibūdinti polifonijos ir socrealizmo santykį“; – rašo Rimantas Kmita apie Bložės poezijos transformavimąsi žinomos normatyvinės konvencijos atžvilgiu¹⁰. Nusakyti avangardistinės būsenos principai tapo simptomatiški retorikos, išaugusios į ideologiją (pagal Roland'o Barthes'o terminiją), laikysenos būdais.

Tuos kanonus, regis, puikiai atpažino ir performulavo Platelis, atradęs kiek kitokį sovietinės tikrovės interpretavimo būdą. Antra vertus, jo eilėraščiuose, kone obsesiškai, spraudžiasi ir išnyra esenciniai klausimai, susiję su poezijos raiškos formomis ir potencialiomis jos galiomis įvardyti, kuo adekvačiau perteikti juslinius įspūdžius, kilusius regint pasaulį, klausant jo garsų, uodžiant kvapus, liečiant, skanaujant. Pirmuosiuose jo eilėraščiuose galima pastebėti ryškią tendenciją pinti sinestezišką aplinkos atvaizdą, kuriame į vienovę susimezga ir efemeriški jausmai, ir rupūs proziški jutimai. Iš tokių kontrastingų, heterogeninių skiautinių kuriamas savitas montažas, o jame kaleidoskopiškai mirguliuoja, mai-nosi atskiros vaizdų detalės. Visas paveikslas, iš atokiau žiūrint, galėtų atrodyti paradoksaliai statiškas, tačiau jis persunktas vyksmo, dinamiškos energijos; šį paradoksalumą atliepia ir diskursas, sudarytas iš įvairių gramatinių formų:

Dvi galvos virš balto
 Staltiesės lauko, snieguotų
 Alaus bokalų viršukalnių.
 Po tavo ranka
 Trys nugeibę žiemos gvazdikai,
 Geriantys vaiskią sekmdienio tylą.
 [...]

 Gelsvas alus
 Teka į mano skrandį,

10 Rimantas Kmita, „Vytauto P. Bložės poezijos kaitos paradoksai“, *Colloquia*, Nr. 20, 2008, p. 35.

Pilną aštrios mėsos, žuvies bei tabako dūmų, ir teka
 Į tavo švelnųjį skrandį, skalaujamą pieno upių,
 Krinta agresyvi jo angliarūgštė, kartis bei alkoholis...
 Ten išsiskiriam vėl
 Begalinių sekmadienių vienumai, bet ši rytą
 Mūs kūnai yra iš putos, jie plevena
 Lengvai virš bedugnių.
 („Alus sekmadienio rytą“, PU, 18–19)

Platelis tarsi balansuoja ties kičo ir rimties riba, kartais net atrodo, jog ją peržengia; tačiau adresato atpažinti intertekstiniai ryšiai (ypač epitetų, sintagmų lygmeniu, susišaukiančiu su antikos eilėmis), taip pat metaforų gelminė skvarba vis dėlto suponuoja, jog prasmėms atskleisti reikia ir įdėmaus teksto analitinių skaitymo (*close reading*) procedūrų¹¹. Poetas dažnai manifestuoja mažne nepasiekiamus percepcijos išpūdžius, kuriuose kūniškumas perauga į dvasines nuojautas. Jo kūriniuose tvyro mėginimai pasiekti abiejų pradų dermę, sukursiančią vientisą būties pilnatvę. Tokio pobūdžio polifoniniai sąskambiai būdingi eilėraščių „Palydove man būk...“, „Už upės brėkšta“, „Paminklas prie upės“ (čia prasiveržia „lyg šaltinis juokas“), „Metamorfozė“, „Edipas“, „Natiurmortas“, „Šviesioji mergele“, „Mergelė ir vienas ragis“, „Triptikas su besijuokiančia moterim“. Būdinga, kad ne viename iš jų kūniškumas išsklinda po visą kūrinio semantinę struktūrą, spinduliuodamas tai ryškesnį, tai vos dvelkiantį erotiškumą.

Erotikos kontekstai

Verta atidžiau įsižiūrėti į cituoto eilėraščio komponavimą ir kai kuriuos sandaros ypatumus. Pačioje pradžioje kone kinematografiškai fokusuojamas deskriptyvinis vaizdas, perteiktas daiktavardžiais ir predikatais, vėliau pamažu sujuda nuo banguojančių ir aukštyn orientuotų veiksmožodžių – *teka, skalauja, krinta, išsiskiriam, plevena*, – o pabaigoje vėl kontrapunktu sugrįžta su *nugeibusiais gvazdikais*. Jo kompozicija primena tam tikrą dramatinį vyksmą, turintį aiškią vidinę įtampą ir savotišką emocinį siužetą, tai pakylantį, tai slopstantį, tai vėl išau-

11 Šiuo atveju labai tiktų ir Skirmanto Valento taikytas *katalizės* principas; žr. „Lingvistinis Vlado Braziūno stebuklas“, Colloquia, Nr. 27, 2011, p. 32–33.

gantį. Šiame kūrinyje taip pat driekiasi Platelio dažnai naudojama semantinė trinarė izotopija: 1) kasdieniškos buities atributų (*staltiesė, alaus bokalai, mais-tas, sekmadienio rytas*) prisodrinta situacija pratęsiama link 2) lyrinių refleksijų lygmens (*nugeibę žiemos gvazdikai, putotas šešėlis, skaistus pokalbio žiedas*) ir inkrustuojama 3) universaliais mitologijos ir archetipų ženklais (eilėraščio pa-baigoje minima *sesė Anadiomenė, kurios puikumo užuomina / Vysta ant stalo nū-nai*). Šitokiu būdu įterpęs nuorodą į archetipinės topikos klodus, autorius plėtoja reikšmingą savo poetinio idiolekto dimensiją, kurioje lygiaverčiais tampa kuo įvairiausi – realūs ir įsivaizduoti, nujausti ir patirti, dvasiniai ir somatiniai, buiti-niai ir būtiškieji – pradmenys. Pirmajame rinkinyje nuolat kryptingai skleidžiasi ir jam itin svarbios mitologinių antikos motyvų interpretacijos bei parafrazės, padedančios sukurti naujų papildomų ištarmių. Jas Platelis kone tiesiog *įsavi-na* – perkelia į lyrinio subjekto emocijų bei potyrių erdvę, įaugina į savo kūrinių semantinį lauką ir paverčia koherentiška bendro prasmų žaismo dalimi.

Vėl grįžtelkime prie „Alaus sekmadienio rytą“, ypač prie čia minimo Ana-diomenės vardo. Tai viena iš Afroditės pravardžių (ji turėtų būti transkribuojama kaip *Andiomenė*¹²), ir šis mitologinės grožio bei meilės deivės įvaizdis taip pat orientuoja į daugiaprasmes ambivalentiškas plotmes, pirmiausia į erotinę ir buiti-nę. Afroditė–Andiomenė yra ne tik meilės aistros, bet ir putojančios skysčių stichijos (*gimusi iš putų*) atstovė, vadinasi, yra traktuojama kaip dviejų asmenų jungtis (*mūs kūnai yra iš putas*). Dar daugiau, ji interpretuotina kaip alaus gėri-mo ceremonialo dalyvė ir kaip po nakties jau *vystančio* puikaus geismo simbolis. Kūrinyje vaizduojamas sekmadienio rytmečio ritualas, kupinas akcentuotų kū-niškų malonumų (juos išraiškiai apibūdina leksema *teka*), tarsi sakralizuoja-mas ir nejučia įgauna visai naujų prasminių atspalvių.

Mitologinėje atmintyje bei kultūriniuose archetipuose įprasminta erotinė patirtis daugiausia siejama ne vien tik su somatiniais pojūčiais. Nors Platelis, turbūt siekdamas kontrastingos ekspresijos, dažnai eksponuoja būtent jų raišką, tačiau kūniškieji pradai jo eilėraščiuose egzistuoja ne kaip atskirybė, o kaip in-tegruojantis elementas – visa ką sujungiantys ir apgaubiantys fluidai (*fluidus* – lot. *tekantis*). Poetas šiuo atveju aktualizuoja ilgą ir turiningą topikos paradigmą: žmogaus esybę, gyvenimą, o kartu ir buities aktus, persmelkiančio *panerotizmo* motyvai yra susiję apskritai su vitališkumu ir funkcionuoja kone visų kraštų

12 Plg. Aleksandra Veličkienė, *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas: Šviesa, 1996, p. 26–27.

mene, kultūroje, filosofijoje. Sakralizuotą geismo išgyvenimo tradiciją, išsikristalizavusią klasikinėje kultūroje, patvirtina ir mokslininkų tyrinėjimai. Antai Algis Mickūnas, studijoje „Erosas ir mitas“ gvildendamas įvairius žmogiškumo ir dieviškumo plotmių sąlyčius, daro išvadą: „Nors žmogaus potraukis dievybėms, tam, kas didingiau už pačius žmones, pastebimas visose kultūrose, eroso ‚dieviškumas‘ galingiausiai išreikštas graikų mitologijoje.“¹³ Jis apibūdina su Sapfo, Platono, Hermio bei kitų vardais siejamus erotiškumo modelius ir pažymi: „Susidūrusi su Afroditės paskelbtu išraiškos matmeniu, žmogaus patirtis įgauna kitokią formą. Visybės vėjas dvelkia kitaip, kitokia šviesa sužybsi visų daiktų paviršiuje ir suteikia žmogui kitokią darną. Toks visybės švelnumas siekia užkerėti, apglėbti ir sušvelninti, tai kvapą gniaužiantis visko į viską sruvenimas.“¹⁴

Platelio kuriama erotiškumo aura nėra vienprasmė, ji primena stereometrinių vaizdą, turi daug stilizacijos ženklų. Jie brėžiami kultūrinėmis kriptocitatomis bei klasikinių motyvų parafrazėmis, kaip antai: „Ir giliai širdyje pulsuoja kraujas / Tavo žingsnio ritmu, Kaliope“ (eilėraštis „Palydove man būk...“); „Srove auksine iš Letos per vaiskų mėnulio sidabrą“ (eilėraštis „Gimimo diena. Žmonai“); „Kas mano meilę tau nuneš, Kipriete, / Žygūnas raišas, o širdis karšta, / Sugėrusi strėlių Amūro lietu“ („Meilės laiškutis“); „Abisage, / Tavo šis rožinis kraujo žydėjimas“ („Bėgančioji“); „Balsą jos menu, lengvą it vėjelio / Šnaresys, liemens judesį ir žvilgsnį, / Švelniai it vešlius mylimosios plaukus / Lytintį daiktus“ („Sapfo“); panašiai komponuojami „Sizifas“, „Sužadėtinė šviesoje“. Retsykais išskylančių įtarumo šešėlių dėl tokio tipo diskursų manieringumo išblaško suvokimas, kad gausios inversijos, stilizuoti epitetai ir kitos retorikos priemonės nėra betiksliai, o padeda pasiekti įtaigią prasmę ištarmę. Pavyzdžiui, viename sugestyviausių eilėraščių „Edipas“ naudojama analogiška diskurso strategija, prasmingai įterpiančią mito kontekstus. Kūrinyje Erotas jau nėra visavaldė galia, jis transponuojamas į Tanatą: „Kas ženklą / paduos, kas regės jį / Pro neišmatuojamą geismo išlikti klodą ? [...] Broli, / Juk mums neužtenka / Būti, palikim šį geismą blyškioms Erebo sieloms“ (PU, 34; Erebas – Hado dalis, šešėlis, tamsos personifikacija). Dažname rašytojo kūrinyje manifestuojama pokalbio, tiesioginio dramatinio vyksmo imitacija leidžia išplėsti meninės komunikacijos erdvę: lyriniais subjektais galime laikyti kone visus „veikiančius asmenis“, netgi sugy-

13 Algis Mickūnas, *Estetika. Menas ir pasaulio patirtis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 249.

14 *Ibid.*, p. 253.

vintus gamtovaizdžius, augalus, negyvus objektus. Eilėraštyje „Mylinčioji“ animizacija pinama iš kvapnaus vaisingo augalo ir meilės laukiančio moters kūno paralelių. Pirmose eilutėse šie sugretinimai yra punktyriški, sugestijuojantys romantines konotacijas („Vynuogės sirpsta greitai, / Sirpsta kaip mano lūpos, o jaunas vėjelis atskridęs / Lyti jas, kol apsvaigęs užmiega šilkinuos lapuos“). Tačiau gangreit paralelizmai intensyvėja, įgauna mažne perregimos simbolikos statusą: „O kai prie vartelių ateina palaidas jautis / Ir sumauroja savo ugningą žodį, [...] Mano dvi krūtys / Noksta ir sunksta kaip pačios saldžiausios uogos!“ (PU, 45)

Visą Platelio meninį pasaulį persmelkia sugyvinimo energija – vanduo, skysčiai, kurie neabejotinai sietini su vitališkumu, būties pamatais. Vandens (akvinė) topika tampa leitmotyvine eilėraštyje „Gulbė“ iš ciklo „Himnai“¹⁵, kur parafrazuojama mitinė fabula apie Ledą ir ją apvaisinusį Dzeusą (gulbiną). Kūrinyje sinkretiškai susaistomi lyriniai-asmeniniai išpažinimai su antikiniais motyvais, įkomponuotais į panteistinius kontekstus:

Tu klausai, koks tai vanduo, kuriame maudosi deivės.

[...]

Žinok, mylimoji, vanduo šis teka ugnies keliu

Aukštyn, vaivorykštės tiltu,

Juo aistra užsiplieskus Aušrinė pakyla su gyvąja drėgme.

[...]

Idant beformis lietus paskui lyg dangaus / Sėkla pabirtų į balkšvą mėnulio vandenyną.

[...]

O tu, kuri moterystę keli virš visų tikrovių,

Ką prausti manai aukštosiose mariose,

Vyriškam vandeny ką žadi skalauti?

[...] O Leda,

Į laiko bangas panėrusi savo baltąsias strėnas!

Jau gulbinas, tavo jaunikis, artėja eterio laiptais

(PU, 83–84)

15 Pabrėžtina, kad šis ciklas skirtas įvairioms meilės hipostazėms; jis prasideda epigrafu-apostrofa lyrinės poezijos mūzai Eratai „Ilgisi kūnas gyvybės, o siela – šviesaus tavo žvilgsnio. / Šaukia Eratą prie galios versmių susirinkusios vėlės – / Meilę giedokite, stygos, ji – tikslas, keleivis ir kelias! (PU, 71)

Tokiu būdu suneriami multikultūriniai įvaizdžiai su individualiomis patirtimis bei įspūdžiais, ir kūrinys primena polilogą, *kalba* keliais prasmų lygmenimis.

Išvadų apmatai

Platelio poezija išaugo iš originalios tradicinių modelių transformacijos, kurią lėmė siekimas išsiveržti iš normatyvinės socrealistinės poetikos kanonų ir juos su savotiška ironiška stilizacija paneigti. Jo estetinės nuostatos kristalizavosi pasirinkant aiškias menines preferencijas – tuometinių lietuvių *modernistų* (Gedos, Bložės) poeziją ir pasaulinę klasikinę literatūrą. Pirmajame jo kūrybos etape įsitvirtino ryškus teorinių refleksijų apie žodžio meną leitmotyvas, kuris formuluotas ir eseistikoje, ir poezijoje („Išeiti į tankią / Minčių ir troškimų erdvę, bet / Kuo? / Kokiu kūnu, pavidalu, garso virpesiu? [...] Vidury Mnemosinės biustas. Pradėti – / Duoda ženklą dviveidis kapų prižiūrėtojas“ (eilėraštis „Lakštingala“ – PU, 13). Pirmose jo knygose sukurtas dinamiškos semantikos diskursas, kuriame gausu stilizacijos elementų, parafrazių ir ornamentuotų įvaizdžių. Platelio eilėraščių meninis pasaulis kupinas vitališkumo, savitai traktuojamų ir transformuotų erotinių ir kultūrinių motyvų.

Poetic Transformations and Contexts: An Introduction to the Creative World of Kornelijus Platelis

S u m m a r y

From his very first collection, *Žodžiai ir dienos* (“Words and Days”, 1980), Kornelijus Platelis has made a mark on contemporary Lithuanian poetry by stretching the very idea of poetic expression in fundamental and original ways. The goal of this article is to examine the first stage of the poet’s work, up to 1990 – the works on which later articulations of his artistic vision were built. In the article the author draws on Platelis’s earliest books, which were published in the collection *Prakalbos upei* (“Orations to the River”, 1995),

and discusses the general conditions under which the poet's original poetic offerings were disseminated. To many, diachronic changes in the functioning of literary texts and assumptions about the social events surrounding them already suggest historical memory; a better way of grasping their meaning is to draw on a variety of methodological approaches. This author chooses the principle of fragmentation: he draws on it to highlight the different aspects, perspectives, and poetic models which allow him to reveal the contexts and individual manifestations of contemporary Lithuanian poetry. The article offers a closer analysis of specific poetic works that illustrate Platelis's innovative efforts to transform our understanding of the word as art and to reconfigure cultural archetypes. The author discusses the extension of modernist tendencies, the grotesque image of Soviet reality, innovative interpretations of traditional topoi, the reformulation of erotic motifs, the paraphrasing of ancient mythology, and discursive structural shifts in Platelis's oeuvre. Original semantic configurations in Platelis's poetry are determined by the desire to feel, and his poetic language expresses the most fundamental parameters of being, cultural tradition, and individual existence.

Keywords: contexts of contemporary Lithuanian poetry, Kornelijus Platelis, poetics, topos, mythology, erotic themes.
